

РОЛЬ КРЕДИТНОЇ ПОЛІТИКИ БАНКІВ В УМОВАХ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ РИНКОВИХ ВІДНОСИН

Стаття присвячена аналізу ролі та місця кредитної складової банківської системи в умовах перехідної економіки. Розглядаються основні проблеми та завдання банківського кредиту на макроекономічному рівні. Значну увагу автор приділяє можливим шляхам подальшого розвитку та оптимізації використання кредитного потенціалу вітчизняних банків.

Ключові слова: функції кредиту, банківська система, міжрегіональний банк.

Невід'ємним атрибутом функціонування повноцінного ринку є система кредитних відносин, організована відповідним чином. Революційний переворот суспільно-політичної та економічної ситуації в Україні спричинив необхідність належного вивчення теорії та практики ринкового господарства, проведення виваженої адаптації світового досвіду до вітчизняної дійсності, а також розвитку національної економічної науки з метою цивілізованого розвитку фінансово-кредитного ринку.

З метою максимізації позитивного ефекту від використання можливостей такої економічної категорії, як "кредитування", необхідно здійснити ґрунтовний аналіз всіх факторів, які формують можливість перетворення кредиту на одну з основних складових ринкової економіки.

Існування кредиту та кредитних відносин обумовлюється рядом факторів, основними серед яких є наступні:

- необхідність формування стартового капіталу під час організації виробничого циклу;
- нерівномірність виробничого процесу та наявність розриву між завершенням одного виробничого циклу та початком другого.

В економіці найбільш поширеними є такі джерела зовнішнього залучення фінансових ресурсів, як бюджетні асигнування та кредитування. Використання бюджетних асигнувань в умовах ринкової економіки прийнятне для обмеженого кола суб'єктів господарювання та не може розглядатися як основний, а тим більш виключний інструмент припливу фінансових ресурсів. Це значно підвищує можливості кредитування як джерела покриття фінансових потреб. При цьому у суспільстві повинна існувати об'єктивна можливість його застосування, що знаходить своє відображення у функціях кредиту на макроекономічному рівні.

Важливість *перерозподільної функції* кредиту для повноцінного функціонування економіки полягає у тому, що за допомогою її реалізації здійснюється перелив капіталу в межах територіально-галузевого рівня економічної системи, причому перелив капіталу за допомогою кредиту здійснюється на ринкових принципах. В екстремальних ситуаціях в рамках державного грошово-кредитного регулювання економіки можливим є економічне та адміністративне корегування основних потоків переливу фінансових ресурсів.

Таким чином, шляхом банківського кредитування відбувається перелив капіталу між галузями в межах

економічної системи. Кінцевим результатом цього процесу є вирівнювання норми прибутку на вкладений капітал у різних галузях економіки.

Перерозподільна функція кредиту також сприяє забезпеченню переливу фінансових ресурсів між окремими регіонами. Диференціація рівнів промислового виробництва та його структури, концентрація виробничого та банківського капіталу забезпечують відмінності у попиті на кредит.

В умовах ринкової економіки особливого значення набуває функція кредиту, яка полягає у *прискоренні концентрації та централізації банківського капіталу*.

Згідно з принципом первинного забезпечення позики банківський кредит повинен сприяти як розвитку виробництва у регіоні, так і підвищенню ефективності діяльності окремого господарського суб'єкта – позичальника. Кардинальні зміни методів управління економікою, підвищення рівня господарської самостійності підприємств, формування ринкових відносин та ринкових структур на початку 90-х років ХХ століття засвідчили недосконалість і невідповідність однорівневої банківської системи новим економічним умовам. З метою впровадження ринкового механізму виникла необхідність у побудові ефективної системи управління кредитом, механізму банківського обслуговування господарства, а також реорганізації системи взаємовідносин як між банками та їх клієнтурою, так і в межах банківської системи.

Процес реорганізації банківської системи нашої держави, який розпочався на початку 90-х років минулого століття, передбачає, зокрема, зміну організаційної структури банківської системи, підвищення ролі банків, зміцнення їх впливу на розвиток економічної системи.

Першим етапом реформування банківського сектора у державах централізованого планування та управління економікою є перехід від однорівневої банківської системи до дворівневої.

Процес реорганізації управлінської банківської системи, здійснення якої почалося у 90-х роках ХХ століття, поділяється на такі етапи:

- 1) роздержавлення монопольної банківської системи та виділення Національного банку України як координуючого центру (1991 р.);
- 2) інтенсивне зростання мережі банків (1991-1999 рр.);
- 3) реструктуризація банківської системи (з 1999 р. по цей час).

Кожен етап характеризується певними особливостями, які наклали відбиток на процес становлення української банківської системи.

В результаті здійснення реформації банківської системи якісно змінився безпосередній суб'єкт економічних відносин – банк.

Поступово змінюється статус банків в економіці. Надання банкам комерційного положення значить надання повної економічної самостійності у сфері проведення ними кредитної та депозитної політики, розвитку нових форм банківської діяльності, зміцнення матеріально-технічної бази. У межах діючого законодавства принцип повної економічної самостійності відображає економічну відповідальність банку за результати своєї діяльності перед власниками банку, кредиторами та клієнтами.

Банківська система України перехідного періоду в цілому відповідає міжнародним стандартам в частині організаційної структури: існує верхній рівень, який представлено Національним банком України, і нижній, другий рівень (банки).

Проте сучасна банківська система України є досить специфічним утворенням. З одного боку, їй властиве швидке зростання у рекордні для історичного етапу строки, революційний характер перетворення централізованої розподільчої банківської системи на ринкову. З іншого боку, якісні показники українських банків не відповідають світовим стандартам.

Реформування банківської системи є, безумовно, позитивним фактором економічного розвитку України, але воно повністю не може вирішити всіх проблем, а у ряді випадків навіть створює нові.

Оцінка діяльності українських банків у 90-х роках ХХ століття дозволяє зробити деякі висновки. Найбільш стабільними є середні (за розміром власного капіталу) банки. Вони також є найбільш мобільними, бо поєднують переваги як дрібних, так і великих банків, зокрема:

- відносно високий розмір власного капіталу дозволяє середнім банкам формувати клієнтуру з підприємств, що належать до перспективних галузей економіки;
- середній банк, який стабільно розвивається, має репутацію надійного партнера, інтереси якого враховуються на регіональному міжбанківському ринку;
- середній банк має значний запас міцності, який дозволяє оцінити доцільність вкладення фінансових ресурсів у ті чи інші доходні операції, виходячи зі стратегії розвитку.

Серйозною проблемою є неможливість і небажання вітчизняних банків здійснювати значні інвестиційні проекти, спрямовані на реконструкцію господарського комплексу. Вирішенням даної проблеми могло б стати створення українського інвестиційного банку з метою здійснення ефективного інвестування коштів держави та приватних комерційних структур.

Сучасна банківська система України повинна бути представлена як великими (фінансування урядових проектів та значних за обсягом промислових замовлень), так і середніми банками (банківські операції для малого та середнього бізнесу). Банківська система, що створюється та функціонує за цими принципами, найбільш повно відповідає вимогам української економіки і має змогу адекватно впливати на процес її стабілізації.

Оцінка можливостей банку дозволяє сформувані обґрунтовані програми розвитку та стратегічної поведінки банку в ринкових умовах, створити основу для прийняття адекватних і ефективних управлінських рішень. Аналіз цих можливостей має проводитись з точки зору дослідження зовнішніх і внутрішніх умов діяльності банку. Аналіз внутрішніх умов діяльності банку пропонується здійснювати шляхом оцінки його фінансового та економічного стану; дослідження переліку послуг; оцінки стратегічної позиції банку, стану планування, рівня технічного забезпечення, кваліфікації персоналу; вивчення інформаційної забезпеченості, маркетингової діяльності, а також організаційної структури банку.

На цей час в Україні функціонує 153 самостійні банки, які в поєднанні з широкою філіальною мережею являють собою досить потужну фінансово-розрахункову структуру, що надає широке коло банківських послуг.

В цілому розвиток банківської системи в Україні досяг такого рівня, коли її кількісний склад перестав бути домінуючим фактором. На перший план на цей час виходить завдання забезпечення ефективного функціонування сформованої структури. Майже завершено процес розподілу ринку банківських послуг, депозитних ресурсів населення та організацій, які віддають перевагу доходності, а не надійності, а також стабілізації інфляції та інвалютного курсу гривні – все це ускладнює функціонування малих і середніх банків. До того ж, тільки при безперебійній роботі всіх категорій фінансово-кредитних інститутів можлива нормальна діяльність підприємств матеріального виробництва та невиробничої сфери.

Створення міжбанківських союзів, асоціацій, укладання різного роду міжбанківських угод є адекватною реакцією банків на посилення умов їх функціонування, яке зумовлено бажанням зберегти стійкість стану та освоїти нові сфери доходних та менш ризикованих вкладень. При цьому об'єднання банківських структур виникає не тільки з метою захисту своїх політичних і економічних інтересів, а й для реалізації інвестиційних проектів та освоєння нових напрямків банківського бізнесу (наприклад, фінансування регіональних програм економічного та соціального розвитку).

В цілому розширення взаємодії банківських структур і регіональних органів виконавчої влади, націленість великих реципієнтів фінансових ресурсів на участь у програмах розвитку території є одним із найбільш перспективних і актуальних напрямів формування ринкових економічних відносин у

державі. Тільки регіональна влада як виразник інтересів громадян відповідної території найбільшою мірою зацікавлена у прискоренні та пропорційному розвитку виробничої та соціальної структур регіону. Господарчі суб'єкти є джерелом податкових надходжень до місцевого бюджету, а соціальний потенціал регіону забезпечує досягнення необхідних соціальних стандартів і умов життя населення, яке підтримує тільки ту владу, яка забезпечує рух до цих стандартів і умов.

Співробітництво фінансових структур з регіональними органами виконавчої влади є однією з важливих гарантій протидії диспропорціям між економічними цілями підприємницьких структур і соціальними нормативами якості життя. Зазначене співробітництво сприяє затвердженню принципів соціальної справедливості, яке можливе, якщо акумуляція та рух капіталу здійснюється поза соціально-економічними та демографічними обмеженнями.

Новим важливим етапом у практиці спільної діяльності банків і регіонів стало її забезпечення не тільки на двосторонній, але і на багатосторонній основі. Мається на увазі інтеграція не тільки підприємницьких структур і органу виконавчої влади певного регіону (району, області, автономії) у вигляді створення уповноважених банків, але і створення фінансово-кредитних організацій нового типу – *міжрегіональних комерційних банків*. Створення банків такого типу є результатом суттєвого послаблення функцій і фінансової участі центру у регіональних програмах і проектах економічного та соціального розвитку. Воно відображає об'єктивне прагнення регіонів обирати найбільш ефективні форми об'єднання ресурсних можливостей для фінансового забезпечення вирішення масштабних регіональних проблем. Так, значна частина планових та діючих інфраструктурних об'єктів комунікаційного типу має міжобласне значення, саме тому забезпечення їх функціонування та розвитку є проблемою не тільки окремої області, в якій вони знаходяться, але й країни в цілому.

Розпочати організацію подібного банку доцільно у центральному регіоні. Міжрегіональний банк, як банківська структура нового типу, повинен створюватися, перш за все, з метою фінансування комплексних проектів, які мають міжобласне значення. Основний принцип при заснуванні такого банку полягає в тому, що більше 50 % капіталу повинно належати обласним та іншим адміністраціям, які заснували банк. Решта капіталу формується за рахунок акцій, які розповсюджуються серед підприємницьких структур і населення. Такий розподіл капіталу дозволяє адміністраціям областей приймати та реалізовувати рішення, що відповідають інтересам суспільства і, зокрема, спрямовувати ресурси банку на фінансування проектів, які мають загальнодержавне значення.

Фінансування банком проектів розвитку регіону може здійснюватися у наступних формах:

- надання кредиту адміністрації територіальної одиниці, де реалізується проект;
- здійснення регіональної позички для залучення коштів, необхідних на фінансування проекту;
- організація дочірньої фінансової структури, капітал якої формується юридичними та фізичними особами, що бажають стати співвласниками об'єкта і отримувати дохід від його експлуатації.

Важливою відмінною рисою міжрегіонального банку є його резервний характер. Це може проявлятися у тому, що банк має потужний депозитарій, у якому зберігаються активи, які не знецінюються з огляду на інфляційні процеси у державі (тверда валюта, золото, дорогоцінне каміння тощо). Ефективність цих активів може забезпечуватись тим, що банку надається право закупівлі цінностей безпосередньо у виробників, а не у посередників, тобто за найбільш вигідними цінами.

Характерною для міжрегіонального банку є підвищена частка активів, які зберігаються у депозитарії, що забезпечує високу стійкість і надійність банку, серйозно зменшує його сприйняття до можливих негативних наслідків від участі в інвестиційних проектах. Низькі інвестиційні можливості банку через більш високі резервні вимоги компенсуються його правом активно працювати (завдяки високій можливості) із коштами населення, яке на сьогодні є основним потенційним донором інвестиційних ресурсів у державі. В особі кожного міжрегіонального банку населення може отримати надійного зберігача коштів.

Міжрегіональний банк повинен також спеціалізуватися на наданні гарантій іншим фінансовим структурам і, перш за все, банкам, інвестиційним компаніям, які є засновниками банку та реалізують інвестиційні та економічні проекти шляхом участі в них. Необхідність таких гарантій обумовлюється зниженням платіжної дисципліни в економіці, а також фактами неповернення кредитів.

Серйозна конкуренція між центральними та місцевими органами влади за кошти інвесторів є об'єктивною реальністю сьогодення. Її неможливо, та й не потрібно ліквідувати. Слід вдосконалювати правову базу фондового та грошового ринків з метою сприяння запровадженню конкуренції у діяльності адміністрацій різних рівнів. Необхідними є також розробка та реалізація зовнішньої політики, спрямованої на підвищення інвестиційної привабливості програм, розширення участі у них фінансових структур, які функціонують, насамперед, на місцевому ринку. За рахунок цього можна було б, з одного боку, значно знизити ризик активних операцій банків та інших фінансово-кредитних інститутів (тим самим попередивши можливе банкрутство більшості з них), а з іншого – посилити ресурсну базу регіональної влади та за рахунок цього прискорити реалізацію соціально-економічних програм (проектів).

Список літератури

1. Банківський менеджмент: Навч. посіб. для вищ. навч. закл. / О. Кириченко, І. Гітленко, А. Ятченко. – К.: Основи, 1999. – 671 с.
1. Банковский портфель (1, 2, 3) / Отв. редактор Ю.И. Коробов, Ю.Б. Рубин, В.И. Солдаткин. – М.: Соминтекс, 1994.
2. Бригхем Ю., Гапенски Л. Финансовый менеджмент: Полный курс: В 2-х т.: Пер. с англ. / Под ред. В.В. Ковалёва. – СПб.: Экономическая школа, 1998.
3. Дёринг Ханс-Ульрих. Универсальный банк – банк будущего. Финансовая стратегия на рубеже века: Пер. с нем. – М.: Междунар. отношения, 1999. – 384 с.
4. Лунев Н.Н., Москвин В.А. Малые банки – право на жизнь // Бизнес и банки. – 1997. – № 22. – С. 1-6.
5. Молчанов А.В. Коммерческий банк в современной России: теория и практика. – М.: Финансы и статистика, 1996. – 272 с.
6. Питер Р.С. Банковский менеджмент: Пер. с англ. со 2-го изд. – М.: Дело, 1997. – 768 с.
7. Роберт С. Портер. Введение в регулирование, надзор и анализ банковской деятельности. – Вашингтон: Институт экономического развития. Мировой банк, 1992. – 122 с.
8. Чибриков Г.Г. Взаимодействие финансовой системы и реального производства в современном мире // Вестник МГУ. – (“Серия экономика”). – 1999. – № 6. – С. 16-23.

Summary

The article is devoted to the analysis of the role, functions and problems of the bank crediting in Ukraine. The author gives a lot of consideration to the proposing of priority directions of accumulation and optimisation of the potential of bank crediting under conditions of transition to the market relations.

Пожар О.М. Роль кредитної політики банків в умовах становлення та розвитку ринкових відносин / О.М. Пожар // Вісник Української академії банківської справи. - 2002. - № 2. - С. 11-15.